

מרת ראש הישיבה, הרב חיים יעקב גולדוויכט זצ"ל

מתוך "אסופת מערכות", פרשת חיי שרה (עמ' רנ"ט-רס"ז)

א. כולן שוין לטובה

"ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה" – לכך נכתב 'שנה' בכל כלל וכלל. לומר לך, שכל אחד נדרש לעצמו: בת מאה כבת עשרים לחטא, מה בת עשרים לא חטאת, שאינה בת עונשין, אף בת מאה בלא חטא. ובת עשרים כבת שבע לנוי."

"שני חיי שרה" – כולן שוין לטובה (בראשית כג, א ורש"י).

וכפי פשוטו, אין בסיפא של דברי רש"י משום רבותא ותוספת, ואינה אלא מסיימת ומסכמת את האמור לעיל. אלא שמן הסיפא של הכתוב, אתה למד כיצד לפרש דרשה דרישא. שמתוך שתחילה חילק הכתוב את השנים, וחזר וכללן, הרינו למדים, שכולן הושוו אלו לאלו לטובה, לעניין הנזכר והחטא (ועי' רא"ם).

ולאחר העיון נראה, שדרשה חלוקה היא לעצמה. והוסיף בזה הכתוב על הראשונות דבר מלא יותר, ומקיף מהן. שלבד מה שלא דבקה סירכה של כיעור במעשה ממעשיה, וחיה ימיה כולם בתום ובהידור של נוי. עוד זאת, היו שנותיה כולן "שוין לטובה". והד מפורש לדברים אלו, מצאתי במשנת חכמים:

"משפטי ה' אמת צדקו יחדיו" (תהילים יט, י) אמר ר' יוסי, אל"ף בתחילת אותיות, מ"מ באמצען, תי"ו בסופן. אימתי הן נקראים 'אמת'? כשאדם, תחילה ואמצע בסוף בהן – אחד.

לפיכך נפנו שנותיהן של ראשונים מסורגים – [אבל] 'ויהי ימי יעקב [וגו']' (בראשית מז, כח) מפוזרים: 'שבע שנים וארבעים ומאת שנה' וכו'. וכן 'ויהיו חיי שרה [מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים]'. לומר לך] בת עשרים כבת שבע, ובת שבע כבת מאה (משנת ר"א יג).

הא קמון, שעיקר הרבותא הרמוזה ב'פיזור' שנותיהם של צדיקים, טמונה בכך ש"תחילה ואמצע בסוף בהן – אחד". ובדעתנו להרחיב את הדיבור ולעמוד על תורפה של רבותא זו.

ב. נביעת השכחה והשיגרה

ועל מנת לעמוד בסודן של חכמים, עלינו לכפול כאן יסוד של דעת שנתבאר לפנינו בהרחבה של העמקה ב'אסופות' לחנוכה [ראיה זכירה בנרות חנוכה]. ודברים אלו חוזרים ונחזרים בחבורינו, וכל אימת שאנו כופלים אותם אנו חשים בהם את טעם הרעננות שבהתחדשות.

החסיד רבינו יונה, מיסד והגדיר בבהירות את מושגי הזכרון והשכחה, ואת מקור נביעתן:

כי טבע הגוף משכח, וכי יעשה האיש דבר כיעור ויתבייש עליו מבני אדם, לשנה או לשנתיים ישכח הדבר, וילך הבושה מעליו. וגם כי לא ישכח מליבו [לגמרי], יהיה הבושת ישן נושן והוסרה קצת הבושה. כי טבע השכחה שבגוף, מתערב עם טבע הנפש, ו[גם] כי אינו יכול להתגבר עליו לשכוח הדבר לגמרי, על כל פנים יתגבר עליו להתיישן הדבר, שהוא קצת השכחה כו'.

אך בהיות הנפש לבדה, אין שכחה לפניה. כי כולה ברה זוכה, ואין שום טבע מהגשמים בתוכה וכו' (פירוש רבינו יונה אבות ג, א).

יסד לן כאן רבינו יונה, שהשכחה נובעת מן היסודות הגשמיים שבאדם. בחלקו הנשמת-רוחני אין השכחה שלטת. והיא ששינוי (ברכות לא): "אל יפטר אדם מחברו, אלא מתוך דבר הלכה – שמתוך כך זוכרהו". כי כאשר הקשר חודר לרבדים רוחניים, אין שליטה לשר של שכחה.

עוד למדנו מדברי רבינו יונה, ששכחה אין משמעה רק היעלמות ואבדן הפרטים מזכרונו. יש שאדם זוכר את הפרטים כולם, אבל ההתפעלות הנפשית כבתה ואיננה: "וגם כי לא יישכח מלבו – יהיה הבושת ישן נושן. כי טבע השכחה שבגוף מתערב עם טבע הנפש, ו... יתגבר עליו להתיישן הדבר, שהוא קצת השכחה". זוהי שכחה באיכות.

ומכאן שורש לתרדמת השיגרה השלטת באדם. פעולה שנשגגר בה אדם, דברים שהרגל בהם, דינם בעיניו כדבר ישן נושן. אינם מעוררים עוד את חושיו, אינם מלהיטים יותר את נימי נפשו. כי קסם הראשוניות והחידוש המרענן, פג מהם.

וממילא הנך למד, שגם בהיות הנשמה נטועה בגוף העכור, ככל שגוברת רוח האדם על מחשכי החומר, ככל שנפשו מזדככת מטינוף הגופניות, מתמעט והולך טבע השכחה. וכל כמה שהגוף שולט, יותר הוא שוכח, ועל כל פנים מפסיק להתרגש ולהתפעל מעצמתן של המאורעות שעדו עליה. ומידה זו עצמה, נוהגת כמו כן ביחס לדברים שנשגגרה בהן דעתו של אדם.

ג. התביעה להתרעננות

ומצוה מרכזית ניתקנה בליל הסדר, שיותר מכל מצוות הלילה, מצריך קיומה הכנה רוחנית, וכוחות נפשיים מיוחדים. זו המצוה של "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה ממצרים" (רמב"ם ה' חו"מ ז, י). ואין זו מידת חסידות בעלמא. שהיא מצווה חיובית, ממצוות הלילה.

ולמדים אנו, שעיקר מצוותו של ליל הסדר היא, להיעקר מן השיגרה. לחוש מחדש, בבהירות ועצמה מחודשים, את מלוא ההרגשה של "וירעו אותנו המצרים ויענונו". ובעקבות כך, בהתעוררות מתחדשת, את ה"ויוציאנו ה' ממצרים בכח גדול וביד חזקה".

ואותו טל-תחיה של רעננות, אותה התחדשות ההרגשים, מצאנו בפרשת הבאת הביכורים.

ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם, ואמרת אליו, הגדתי היום – אודינא יומא דין – לה' אלוהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו (דברים כו, ג ות"י).

עומד אדם לפני המזבח – היה מתפעל מרן רבי אייזיק שר זצ"ל – דור עשיה לבאי הארץ, ואחרי ארבעים שנה שהוא עצמו מעלה את ביכורי תנובת ידו – והוא חוזר על אותה מטבע לשון: "הגדתי היום לה' אלוהיך כי באתי אל הארץ". ואדם הניצב לפני מזבח ה', אינו מדקלם. פיו ולבו שוין. ועל כרחך, שכשהוא אומר בריגשת הלב: "הגדתי היום...", הוא שב וחש בעצמה רעננה מתחדשת, את ההרגשה המלאה והשלימה, של "כי באתי אל הארץ".

זוהי ההרגשה שהתורה תובעת מאדם הזוכה להגיש לפני מזבח ה' את ביכורי פרי אדמתו. לחוש כל פעם מחדש בכל עצמותו, את כובד עול השעבוד שב"ארמי אובד אבי", ואת תמצית פרשת סבלות מצרים. ורק מכח ההרגשה הזו, הוא עשוי להרגיש בחלבו ודמו, את כל הטוב הצפון ב"ויביאנו אל המקום הזה, ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב".

והיא עצמה ההרגשה שאנו נדרשים לה מדי שנה, ביושבנו מסובים כבני חורין בליל ט"ו בניסן [ועוד הרחבנו דברים בזה, במאמרינו לפורים: "כלי הזין במלחמת עמלק"].

כי טבע הגוף משכח... וגם כי לא ישכח מליבו [לגמרי], יהיה... ישן נושן... כי טבע השכחה שבגוף, מתערב עם טבע הנפש". הרגשי האדם וחושיו, מטשטשים את תחושות הדעת, ומגבלים אותן להיות של קטנות.

אבל אם יגביר אדם את חיל הדעת, וישליטנה על טבעיו החומריים, אכן יחווה כל פעם מחדש את קסם היציאה ממצרים, ואת הוד השגחתו יתברך החופפת עליו, מתחילה ועד סוף. כי בשלטון הדעת, אין מקום להתישנות. ופקידתנו אנו היא, להמליך את הדעת, ולהחיות ממילא את ההרגשים.

ואדם בעל נפש, שלבו מסור בידו וחושי החומר שלו לא טשטשו את הרגשיו, אין תחושת השיגרה שלטת באסמיו. ואדרבא, הוא מתחזק והולך מדי שנה בהרגשת ריגשת חסד הגאולה. וה"ושמחת בכל הטוב", נעשית הרגשה מתעצמת והולכת.

ד. שנותיהם של צדיקים

וימיהם של צדיקים מתיחדים, בשמשם סולם בלתי פוסק של עליה מתמדת. "ואברהם זקן בא בימים" (בראשית כד, א) – שימיו באים עמו". יום מימיו לא התבזבז בכדי. פירות ימיו כולם, היו ערוכים לפניו ללא דילוג. שחיים רוחניים מלאים, אין ההרגל והשיגרה נוגסים בהם.

והיא זו הרבותא היתירה האמורה אף ביחס לשנותיה של שרה: "כולם שווין לטובה". שלבד מה שלא דבקה סירכה של כיעור במעשה ממעשיה, וחיה ימיה כולם בתום ובהידור של נוי. עוד זאת, היו שנותיה כולן "שוין לטובה". חיה את כולן באותה רעננות נעורים, באותה חדוה של התחדשות, ימיה כולו, נהגו מנהג 'ראשית'. ולא הודברו על ידי תרדמת ההרגל והשיגרה. וכפי שידעה את ה' תחילה, מתוך רעננות תחושות נעורים – כך אף בזקנותה. והיא עיקר הרבותא הרמוזה ב'פיזור' שנותיהם של צדיקים, ש"תחילה ואמצע בסוף בהן – אחר". שהימים כולם מגובשים לחטיבה אחת של עליה והתחדשות מתמידים.

אימתי הן נקראים 'אמת'? כשאדם, תחילה ואמצע בסוף בהן – אחד. לפיכך נמנו שנותיהן של ראשונים מסורגים כו'.

ה. גזירה שווה

ומשבאנו מצוידים בכלי זיין אלו, בידינו להוריד הלוט ממאמר מתמיה של ר' עקיבא דורש כתרי אותיות. מצינו להם לחכמי המשנה, שביקשו דרכים כיצד לעורר את הציבור לדברי תורה. וכך עשה רבינו הקדוש:

רבי היה יושב ודורש, ונתנמנם הציבור. ביקש לעורר, אמר, ילדה אשה אחת במצרים ששים ריבוא בכרס אחת, והיה שם תלמיד אחד ור' ישמעאל בר' יוסי שמו, אמר ליה (-לרבי) מאן הות כן? אמר ליה [-רבי]: זו יוכבד, שילדה את משה, ששקול כנגד ששים ריבוא מישראל כו' (שהש"ר א טו ג).

והדברים הללו מתפרשים כפשוטם, שמתוך שנענה רבי ואמר מילתא דתמיהה, וחד להם חידה: הכיצד אפשר לששים ריבוא בכרס אחת – מתוך כך התעוררו השומעים מנמנומם. ומשמעות זו בוקעת ועולה מעצמו של המעשה. שבשמעו דבר מופרך זה, מיד נצטוו ר' ישמעאל בר' יוסי בתמיהה: "מאן הות כן?"

ור' עקיבא, מצינו לו שתפס דרך אחרת:

ר' עקיבא היה יושב ודורש, והציבור מתנמנם. ביקש לעורר, אמר, מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה? אלא תבוא אסתר שהיתה בת בתה של שרה, שחיתה מאה ועשרים ושבע שנים – ותמלוך על מאה ועשרים ושבע מדינות (בר"ר נח ג).

ו'גזירה שוה' זו שבין שנותיה של שרה אמנו, למספר מדינות מלכותה של אסתר, הגם שהיא צריכה בירור, אינה מילתא דתמיהה מצד עצמה. ואינה טוענת את הריגוש שבהפתעה. ועל כרחק אתה למד שהדיבורים הללו, משמשים דברים של התעוררות מצד גופם ותוכנם.

ועלינו לעמוד מעתה, הן על גופה של ההשוואה שבין אסתר לשרה, והן על סגולת ההתעוררות, הגנוזה בין כפלי ההשוואה הזו.

ו. מלכות

והרינו מזדקקים כאן, ליסוד בסיסי נוסף [ונתבאר בהרחבה באסופות לחנוכה: "מלכות היראה"].

התפיסה השגרתית מתיחסת לכח המלכות, כלעובדה, כלמציאות חיצונית. אדם שגלגלה ההשגחה לפתחו את שרביט השלטון, נעשה מלך. והעמדה שהעם כפוף לו ונתון למרות פקודתו, היא המאפיינת ומיחדת אותו. היא המעטרת אותו בהדרו של כתר מלוכה.

ברם רבותינו לימדונו, שמלכות, אינה עובדה בעלמא. 'מלכות' היא תכונה. אדם הנחון בכח ונחישות פנימיים. השליט ברוח לכבוש את הרוח. המגלה אחריות אישית וגובר על תשוקות מאוויו, על דעותיו, על מידותיו. איש שאינו מותיר בכל מערכותיו האישיות, שום רצון ונטיית נפש חבויים שאינו שליט בהם – הוא 'מלך'! אישיותו חצובה הדר מלכות. מביעה עוצמה פנימית. והיא שמצינו בשלמה המלך:

...ולבסוף לא מלך אלא על מקלו (סנהדרין כ:).

מלכות פנימית, אינה נזקקת לסממני גינונים חיצוניים. שלמה, אף לכשנשתייר עם מקלו לבד, 'מלך' היה. כי המלכות בפועל, אינה אלא השתקפות חיצונית של המעלה הפנימית. והיא ששנו חכמים במקום אחר, במטבע קצר:

כי מי שהוא ירא מן הקב"ה – סופו ליעשות מלך (במדבר רבה טו, יד).

ז. קכ"ז שנות מלכות

ומצירופן של דברים, הרינו באים לידי הבנת העמקה ביסודו של ר' עקיבא:

מה ראתה אסתר למלוך על שבע ומאה ועשרים מדינות?

הן אמרנו, שמלכות חיצונית, הינה בבואה והשתקפות של שלטון מלכותי פנימי. מניין אם כן שאבה אסתר און מלכות פנימית רב שכזה? ועל כך באת תשובתו של ר' עקיבא:

ותבוא אסתר שהיתה בת בתה של שרה שחיתה מאה ועשרים ושבע שנים – ותמלוך על מאה ושבע ועשרים מדינות.

חיי שרה אמנו, שהיו שנותיה "כולן שוין לטובה", שתרדמת הרגל השיגרה לא נגס בה ולא הכריעה. שחיה חיים, שהיו מצעד בלתי פוסק של תחיית התחדשות רעננה – מסמלים שיא של מלכות פנימית.

שמבין שיטי תורתו של רבינו יונה למדנו, שהשכחה והשיגרה, הינם מטבעי הגוף. ופעולות שנשתגר בהן אדם, דברים שהרגל בהם, דינם בעיניו כדבר ישן נושן. אינם מעוררות עוד את חושיו, אינם מלהיטים יותר את נימי נפשו. כי קסם הראשוניות והחידוש המרענן פג מהם.

אבל הנפש, אין שר השכחה שולט בה. וככל שגוברת רוח האדם על מחשכי החומר, ככל שנפשו מזדככת מטינוף הגופניות, מתמעט והולך טבע השכחה ועצלות תרדמת השיגרה וההרגל.

והרינו למדים מכללא, מהי הדרך הפרושה בה יצעד אדם, על מנת להדביר את תכונת ההרגל שנשתגר, הסכין והזקין בה. אם ימליך את יצר הטוב על יצרו הרע, אם ישכיל להדביר רצונותיו ושאיפותיו, אם ירתום את כל תנועות הנפש, ולא יותיר פינה במערכותיו הגופמות שלא תהא כפופה לשלטון הדעת. הנה זה המליך את רוחו על גופו. ודעתו השליטה, המזוקקה מטינוף הגופניות, לא תהא השיגרה שלטת באסמיה. והרגשיו האצילים לא יפגמו במירוץ הזמן.

ושלטון זה של הרוח, הוא הקרוי, כאמור, "מלכות".

ומצירוף הדברים נמצאנו למדים, שמאה ועשרים ושבע שנותיה של שרה, היו במהותם, שנים של מלכות פנימית מתמשכת. והיא שלימד ר' עקיבא. חייה של שרה, הם התשתית המלכותית של אמהות כנסת ישראל לדורותיה. ומפירי פירותיהן, שאבה אסתר את כחה המלכותי. וזו מלכות פנימית זו, שבאה לה בתורשה משרה 'אמא של מלכות', פרצה אל בתי בראי, ובאה לידי ביטוי מוחצן, במלכותה של אסתר על מאה ועשרים ושבע מדינות מלכות אחשוורוש. מלכות קכ"ז המדינות, הם הפרי של קכ"ז שנותיה הפוריות ברעננותם, של שרה אמנו.

ח. נמנום התלמידים

"ר' עקיבא היה יושב דורש, והציבור מתנמנם". 'כתרי אותיות' שהיה ר' עקיבא דורש בהם, תלי תלין של הלכות שהיה מחדש על כל קוץ וקוץ, ודאי הפלגת דברים מחודשים היו. ואף משה רבינו נמי 'תשש כחו' בהם (מנחות כט:).

אלא שנשתגרו בהם באי בית הועד. יום יום היו למדים תורה מפיו, שעה שעה דשו בחידושיו – עד שתשש כח השמיעה.

וכלפי נמנום של שיגרה זה שתקף את תלמידיו, כיוון ר' עקיבא. ובא וליסדם את אורח נתיבת ההתרעננות:

מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה? אלא תבוא אסתר שהיתה בת בתה של שרה, שחיתה מאה ועשרים ושבע שנים – ותמלוך על מאה ועשרים ושבע מדינות.

שינן ר' עקיבא באוזניהם, שצריך אדם לפתח ולטפח בקרבו את כח ה'מלכות' – שדעתו תשלוט על טבעיו. שמתוך כך לא יהא להרגל שליטה באסמיו. ורק מכח זה, מסוגל הוא לרכוש לעצמו את המעלה, של "מאן מלכי – רבנן". שמלכותה של אסתר, אף היא מהיכן נבעה? מכחה של שרה שהיו שנותיה "כולן שוים לטובה".

ואדם הבא לרכוש תורת אמת, עליו לסגל לעצמו כח זה.

שה'אמת', אותיותיו פזורות. "אימתי הן נקראים 'אמת'? כשאדם, תחילה ואמצע בסוף בהן – אחד".

ט. שעה של ראשית

ושעות של 'ראשית', הן בייחוד כשרות לריענון ההרגשים. שכן מצינו בפרשת ביכורים. שעת הבכרת פרי אדמתו, עת שמחת התחדשות יבול ארצו, היא השעה שמבצבץ בה זרע כח הכרת הטוב לקב"ה על טוב היבול המסוים שלפניו. והיא השעה התואמת להתעוררות הארת הכרת עומק זו של דעת. "הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ". כי קסם התחדשות היבול, טוענת את האדם, בעושר של תחושת התחדשות. וכאשר מתרעננים ההרגשים, בידו של אדם לרפדם גם בעושר הדעת.

ותביעתה של זו תורה, ליציאה ממיצרי השיגרה ותחיית ההרגשים, מודגשת בחדות ביחס לדברי תורה. כלפיה שנינו:

"אשר אנוכי מצוך היום" – שלא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה, שאין אדם סופנה. אלא כחדשה, שהכל רצין אחריה (דברים ו, ו ורש"י ע"פ ספרי).

כי בעת תלמודה של תורה, לעולם אנו ניצבים בשעות של 'ראשית'. נביעתם המחמדת של דברי תורה, מעיינים המתחדש כל שעה – טוענים את סגולת הריענון וההיעקרות ממרבדי עצלות הרגל השיגרה. וממילא הם מציבים בפנים את תביעת האתגר הזו, לחוש בה טעם של התחדשות מתמיד. בדרישה נמרצת.

<http://www.kby.org.il/hebrew/torat-yavneh/view.asp?id=5821>